5.4. Види адміністративних справ та форми адміністративного судочинства, що їм відповідають

Поняття видів адміністративних справ та форм адміністративного судочинства

Ефективність адміністративного судочинства значною мірою залежить від правильного визначення виду адміністративної справи та відповідної форми її розгляду. Диференціація адміністративних справ і процесуальних форм дозволяє забезпечити баланс між повнотою судового розгляду, оперативністю вирішення спору та процесуальною економією.

Поняття адміністративної справи

Адміністративна справа — це публічно-правовий спір, переданий на вирішення адміністративного суду в порядку, встановленому Кодексом адміністративного судочинства України.

Відповідно до завдання адміністративного судочинства:

«Завданням адміністративного судочинства є справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин…» (ч. 1 ст. 2 КАС України)

Зміст адміністративної справи визначається:

- характером публічно-правового спору;
- складністю фактичних обставин;
- обсягом доказів;
- значенням справи для сторін.

Види адміністративних справ

Залежно від складності, характеру правовідносин та процесуальних особливостей адміністративні справи можуть бути диференційовані на:

1. **Справи незначної складності**

Вони характеризуються:

- відносною простотою фактичних обставин;
- обмеженим обсягом доказів;
- відсутністю складних правових питань.

2. **Складні справи**

Такі справи потребують:

- проведення підготовчого провадження;
- дослідження значного обсягу доказів;
- судового розгляду з викликом сторін.

3. **Окремі категорії справ із спеціальним порядком розгляду**

Для деяких спорів КАС України встановлює особливі процесуальні правила (наприклад, виборчі спори, справи щодо іноземців, доступу до публічної інформації тощо).

Поняття форм адміністративного судочинства

Форма адміністративного судочинства — це встановлений законом процесуальний порядок розгляду та вирішення адміністративної справи, який визначає:

- стадії судового процесу;
- обсяг процесуальних дій;
- строки розгляду;
- можливість проведення судового засідання або письмового провадження.

Відповідно до КАС України, основними **формами** розгляду адміністративних справ є:

- **загальне позовне провадження**;
- **спрощене позовне провадження**.

Нормативна основа диференціації форм судочинства

Ключове значення має стаття 12 КАС України.

«Адміністративне судочинство здійснюється за правилами, передбаченими цим Кодексом, у порядку позовного провадження (загального або спрощеного).» (ч. 1 ст. 12 КАС України)

«Спрощене позовне провадження призначене для розгляду справ незначної складності та інших справ, для яких пріоритетним є швидке вирішення справи.» (ч. 2 ст. 12 КАС України)

Ці положення визначають:

- існування двох основних форм позовного провадження;
- зв'язок між складністю справи та процесуальною формою її розгляду;
- орієнтацію адміністративного процесу на оперативність і ефективність.

Значення диференціації видів справ і форм судочинства

Розмежування адміністративних справ і відповідних форм їх розгляду забезпечує:

- оперативний розгляд нескладних спорів;
- повноцінний і всебічний розгляд складних справ;
- процесуальну економію;
- раціональне навантаження на суди;
- доступність та ефективність правосуддя.

Узагальнення

Отже, вид адміністративної справи визначається її складністю та характером публічно-правового спору, а форма адміністративного судочинства — це встановлений законом порядок її розгляду. Кодекс адміністративного судочинства

України передбачає загальне та спрощене позовне провадження, що забезпечує гнучкість адміністративного процесу та ефективний судовий захист прав особи.

Загальне позовне провадження як основна форма адміністративного судочинства

Загальне позовне провадження є базовою та найбільш повною формою розгляду адміністративних справ. Воно застосовується у випадках, коли характер спору, складність фактичних обставин або обсяг доказів потребують повного судового розгляду із проведенням підготовчого провадження та судового розгляду по суті.

Нормативна основа

Загальне позовне провадження передбачене Кодексом адміністративного судочинства України як одна з основних форм розгляду справ.

«Адміністративне судочинство здійснюється … у порядку позовного провадження (загального або спрощеного).» (ч. 1 ст. 12 КАС України)

Вибір **загального позовного провадження** здійснюється у випадках, коли справа:

- не віднесена до категорії справ незначної складності;
- не може бути ефективно розглянута у спрощеному провадженні;
- потребує проведення судових засідань з викликом сторін та дослідження доказів у суді.

Призначення загального позовного провадження

Загальне позовне провадження забезпечує:

- повний і всебічний розгляд складних справ;
- дослідження значного обсягу доказів;
- можливість допиту свідків, призначення експертиз;
- реалізацію сторонами процесуальних прав у повному обсязі;
- дотримання принципів змагальності та офіційного з’ясування обставин.

Ця форма застосовується, зокрема, у справах:

- зі складними фактичними обставинами;
- що мають значну суспільну або майнову значущість;
- які потребують тривалого дослідження доказів;
- у яких є необхідність проведення підготовчого провадження.

Стадії загального позовного провадження

Загальне позовне провадження включає кілька послідовних стадій:

1. **Відкриття провадження у справі**

Суд перевіряє відповідність позовної заяви вимогам закону та вирішує питання про форму провадження.

2. **Підготовче провадження**

«Підготовче провадження проводиться з метою забезпечення правильного, своєчасного і безперешкодного розгляду справи по суті.» (ч. 1 ст. 171 КАС України)

На цій стадії суд:

- визначає предмет спору;
- з'ясовує обставини, що підлягають доказуванню;
- вирішує питання щодо витребування доказів;
- визначає склад учасників справи;
- вирішує інші процесуальні питання.

3. **Судовий розгляд справи по суті**

На цій стадії:

- досліджуються докази;
- заслуховуються пояснення сторін;
- допитуються свідки;
- досліджуються висновки експертів;
- здійснюється судове з'ясування всіх обставин.

4. **Ухвалення та проголошення судового рішення**

Суд приймає рішення на підставі всебічного та повного дослідження доказів.

Особливості загального позовного провадження

Загальне провадження характеризується:

- обов'язковістю підготовчого провадження;
- проведенням судових засідань з викликом сторін;
- можливістю усного розгляду справи;
- більш тривалими строками розгляду;
- повним обсягом процесуальних гарантій для учасників справи.

Значення загального позовного провадження

Застосування загального позовного провадження забезпечує:

- повноту та об'єктивність судового розгляду;
- ефективний розгляд складних і багатофакторних спорів;
- реалізацію процесуальних прав сторін;
- ухвалення законного та обґрунтованого судового рішення.

Узагальнення

Отже, загальне позовне провадження є основною формою адміністративного судочинства, яка застосовується для розгляду складних справ і забезпечує повний судовий процес, включаючи підготовче провадження та розгляд справи по суті. Воно гарантує всебічне дослідження обставин та максимальний рівень процесуальних гарантій для учасників справи.

Спрощене позовне провадження

Спрощене позовне провадження є особливою формою адміністративного судочинства, призначеною для швидкого та ефективного розгляду справ, які не потребують проведення повного судового процесу. Його застосування спрямоване на забезпечення оперативності судового захисту при збереженні основних процесуальних гарантій учасників справи.

Нормативна основа

Загальні положення щодо спрощеного провадження встановлені статтею 12 Кодексу адміністративного судочинства України.

«Спрощене позовне провадження призначене для розгляду справ незначної складності та інших справ, для яких пріоритетним є швидке вирішення справи.» (ч. 2 ст. 12 КАС України)

Порядок розгляду справ у спрощеному провадженні визначений главою 10 КАС України (статті 257–262).

Призначення спрощеного позовного провадження

Спрощене провадження застосовується **з метою**:

- оперативного розгляду справ;
- зменшення процесуальних витрат сторін;
- оптимізації судового навантаження;
- забезпечення швидкого відновлення порушених прав.

Ця форма **використовується у справах**:

- незначної складності;
- з невеликим обсягом доказів;
- які не потребують проведення підготовчого провадження або судових засідань.

Визначення форми розгляду справи

Питання про розгляд справи за правилами спрощеного провадження вирішується судом при відкритті провадження.

«Суд розглядає справу за правилами спрощеного позовного провадження, якщо визнає, що справа є незначної складності або якщо її розгляд у такому порядку забезпечить ефективний захист прав, свобод та інтересів.» (зміст ч. 3 ст. 257 КАС України)

При цьому суд враховує:

- значення справи для сторін;
- складність фактичних обставин;
- обсяг і характер доказів;
- необхідність проведення судового засідання.

Особливості процесуального порядку

Спрощене позовне провадження має такі характерні риси:

1. **Відсутність підготовчого провадження**

Справу одразу розглядають по суті.

2. **Можливість письмового провадження**

«Суд може розглянути справу без повідомлення (виклику) сторін за наявними у справі матеріалами.» (ч. 2 ст. 262 КАС України)

3. **Скорочені процесуальні строки**
4. **Обмежений обсяг процесуальних дій**, якщо це не порушує права сторін.

Водночас суд може призначити судове засідання з викликом сторін, якщо це необхідно для з'ясування обставин.

Справи, які не можуть розглядатися у спрощеному провадженні

КАС України встановлює категорії справ, які підлягають розгляду **лише за правилами загального позовного провадження** (наприклад, складні або суспільно значущі справи, справи щодо оскарження нормативно-правових актів тощо).

Значення спрощеного позовного провадження

Застосування цієї форми забезпечує:

- швидке вирішення адміністративних спорів;
- доступність правосуддя;
- процесуальну економію;
- ефективний судовий захист у нескладних справах.

Водночас суд зобов'язаний забезпечити дотримання принципів змагальності, рівності сторін та офіційного з'ясування обставин.

Узагальнення

Отже, спрощене позовне провадження є формою адміністративного судочинства, що застосовується для розгляду справ незначної складності або інших справ, у яких пріоритетним є швидке вирішення. Воно характеризується скороченими строками, можливістю письмового розгляду та спрощеним процесуальним порядком, що забезпечує оперативний і ефективний судовий захист.

Справи незначної складності

Визначення справ незначної складності має важливе значення для вибору форми адміністративного судочинства, оскільки саме такі справи, як правило, підлягають розгляду за правилами спрощеного позовного провадження. Диференціація адміністративних справ за критерієм складності спрямована на забезпечення оперативності судового розгляду та процесуальної економії.

Нормативна основа

Поняття та критерії віднесення справ до категорії незначної складності визначені статтею 12 Кодексу адміністративного судочинства України.

*«Для цілей цього Кодексу **справами незначної складності** є:*

1. *справи, у яких ціна позову не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб;*
2. *справи щодо оскарження рішень суб'єктів владних повноважень, які прийняті на підставі законодавства про адміністративні правопорушення;*
3. *справи щодо стягнення грошових сум, що ґрунтуються на рішеннях суб'єктів владних повноважень, якщо щодо таких рішень закінчився встановлений законом строк їх оскарження;*
4. *справи щодо звернення суб'єкта владних повноважень до суду у випадках, визначених законом;*
5. *інші справи, у яких суд дійде висновку про їх незначну складність.» (ч. 6 ст. 12 КАС України)*

Критерії визначення незначної складності

Законодавство передбачає як **формальні**, так і **оціночні** критерії.

1. **Формальні критерії**

До них належать:

- невелика ціна позову;
- чітко визначені категорії спорів;
- відсутність необхідності у складному доказуванні.

2. **Оціночні критерії**

Суд може самостійно віднести справу до незначної складності з урахуванням:

- характеру спірних правовідносин;
- складності фактичних обставин;
- обсягу доказів;
- відсутності складних правових питань;
- значення справи для сторін.

Процесуальне значення віднесення справи до незначної складності

Визнання справи незначної складності має такі наслідки:

- можливість її розгляду у спрощеному позовному провадженні;
- скорочення процесуальних строків;
- можливість письмового розгляду без виклику сторін;
- відсутність підготовчого провадження.

Водночас суд зобов'язаний враховувати, що застосування спрощеного провадження не повинно обмежувати процесуальні права сторін.

Обмеження щодо віднесення справ до незначної складності

Навіть за наявності формальних підстав справа **не може** бути віднесена до незначної складності, якщо:

- вона є складною з фактичної або правової точки зору;
- має значний суспільний інтерес;
- потребує дослідження великого обсягу доказів;
- вимагає проведення судових засідань, допиту свідків або експертизи.

У таких випадках суд застосовує загальне позовне провадження.

Значення інституту справ незначної складності

Виділення цієї категорії справ забезпечує:

- оперативність судового розгляду;
- процесуальну економію;
- зменшення навантаження на суди;
- швидке відновлення порушених прав у нескладних спорах.

Водночас суд повинен забезпечити баланс між швидкістю розгляду та повнотою дослідження обставин.

Узагальнення

Отже, справи незначної складності — це категорія адміністративних справ, які характеризуються простотою фактичних і правових обставин або прямо визначені законом. Їх віднесення до цієї категорії є підставою для застосування спрощеного позовного провадження та забезпечує оперативний і ефективний судовий захист без зниження процесуальних гарантій для сторін.

Окремі категорії адміністративних справ зі спеціальними правилами розгляду

Поряд із загальним і спрощеним позовним провадженням Кодекс адміністративного судочинства України передбачає спеціальні процесуальні правила для окремих категорій адміністративних справ. Такі особливості зумовлені необхідністю оперативного судового захисту, підвищеною суспільною значущістю спорів або специфікою правовідносин.

Спеціальні правила можуть стосуватися:

- скорочених строків звернення до суду та розгляду справи;
- особливого порядку подання та розгляду доказів;
- негайного виконання судових рішень;
- визначення суду першої інстанції.

Виборчі та референдумні спори

Особливості розгляду виборчих спорів визначені главами 10–11 КАС України.

«Адміністративні справи щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності виборчих комісій, комісій з референдуму розглядаються у скорочені строки.» (зміст ст. 273 КАС України)

Характерні особливості:

- надзвичайно короткі строки звернення (як правило, протягом кількох днів);
- розгляд справи у максимально стислі строки;
- негайне виконання судових рішень;
- неможливість зупинення виборчого процесу.

Це обумовлено необхідністю забезпечення безперервності виборчого процесу.

Справи щодо доступу до публічної інформації

Особливості розгляду таких справ передбачені статтею 287 КАС України.

«Адміністративні справи щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності розпорядників інформації розглядаються судом у скорочені строки.»

Основні риси:

- пріоритет швидкого розгляду;
- скорочені процесуальні строки;
- спрямованість на оперативне забезпечення права на інформацію.

Справи щодо іноземців та осіб без громадянства

Особливий порядок встановлено для справ, пов'язаних із:

- примусовим поверненням;
- примусовим видворенням;
- затриманням іноземців з метою ідентифікації або забезпечення видворення.

Такі справи розглядаються у скорочені строки та мають підвищені гарантії судового контролю за обмеженням свободи особи (глава 11 КАС України).

Справи щодо примусового відчуження майна з мотивів суспільної необхідності

КАС України передбачає спеціальні правила розгляду справ щодо:

- примусового відчуження об'єктів права приватної власності;
- попереднього та повного відшкодування їх вартості.

Особливості:

- пріоритет швидкого розгляду;
- необхідність забезпечення балансу між публічним інтересом і правом власності.

Інші категорії справ зі спеціальним порядком

До таких справ також належать:

- окремі публічно-службові спори;

- справи щодо мирних зібрань;
- інші категорії, для яких законом встановлено спеціальні строки або процесуальні правила.

Значення спеціальних процедур

Запровадження особливих правил розгляду окремих категорій адміністративних справ забезпечує:

- оперативний судовий захист у ситуаціях, що потребують негайного реагування;
- ефективне забезпечення конституційних прав (виборчих, інформаційних, особистої свободи);
- баланс між приватними правами та публічними інтересами;
- підвищення ефективності адміністративного судочинства.

Узагальнення

Отже, для окремих категорій адміністративних справ КАС України встановлює спеціальні правила розгляду, що відрізняються скороченими строками, особливим процесуальним порядком та підвищеними вимогами до оперативності судового захисту. Такі процедури спрямовані на забезпечення ефективного та своєчасного захисту прав особи у сферах, що мають особливе суспільне або правове значення.

Значення диференціації форм адміністративного судочинства

Розмежування адміністративних справ за видами та застосування різних форм їх розгляду є важливим елементом організації адміністративного судочинства. Така диференціація спрямована на забезпечення ефективного судового захисту з урахуванням складності справи, характеру спірних правовідносин та необхідності оперативного вирішення спору.

Нормативною основою диференціації є стаття 12 Кодексу адміністративного судочинства України.

«Адміністративне судочинство здійснюється … у порядку позовного провадження (загального або спрощеного).» (ч. 1 ст. 12 КАС України)

«Спрощене позовне провадження призначене для розгляду справ незначної складності та інших справ, для яких пріоритетним є швидке вирішення справи.» (ч. 2 ст. 12 КАС України)

Забезпечення оперативності судового захисту

Розподіл справ між загальним і спрощеним провадженням дозволяє:

- швидко вирішувати нескладні спори;
- скорочувати строки судового розгляду;
- оперативно відновлювати порушені права;
- забезпечувати своєчасне виконання судових рішень.

Особливе значення це має для справ, у яких зволікання може призвести до істотного порушення прав особи (наприклад, виборчі спори, справи щодо доступу до інформації, справи щодо іноземців).

Процесуальна економія та ефективне використання судових ресурсів

Диференціація форм судочинства сприяє:

- зменшенню процесуального навантаження на суди;
- раціональному використанню процесуального часу;
- зменшенню витрат сторін;
- уникненню проведення зайвих процесуальних дій у простих справах.

Це дозволяє зосередити ресурси судової системи на розгляді складних та суспільно значущих справ.

Забезпечення повноти та якості розгляду складних справ

Застосування загального позовного провадження у складних справах забезпечує:

- проведення підготовчого провадження;
- повне дослідження доказів;
- проведення судових засідань з викликом сторін;
- можливість допиту свідків і призначення експертиз.

Це гарантує всебічне та об'єктивне встановлення обставин справи і ухвалення обґрунтованого судового рішення.

Забезпечення балансу між швидкістю та процесуальними гарантіями

Диференціація форм адміністративного судочинства дозволяє поєднати:

- оперативність розгляду;
- доступність правосуддя;
- дотримання принципів змагальності, рівності сторін та офіційного з'ясування обставин;
- ефективність судового контролю за діяльністю суб'єктів владних повноважень.

Суд, визначаючи форму провадження, повинен враховувати складність справи, значення спору для сторін та необхідність забезпечення ефективного судового захисту.

Узагальнення

Отже, диференціація видів адміністративних справ і відповідних форм їх розгляду є важливим механізмом забезпечення ефективності адміністративного судочинства. Вона дозволяє поєднати оперативність вирішення спорів із повнотою судового розгляду, забезпечує процесуальну економію та сприяє реалізації права особи на своєчасний і ефективний судовий захист.

Короткий підсумок

Адміністративні справи можуть відрізнятися за складністю, характером правовідносин та процесуальними особливостями, що зумовлює застосування різних форм адміністративного судочинства. Кодекс адміністративного судочинства України передбачає дві основні форми позовного провадження — загальне та спрощене, а також встановлює спеціальні правила розгляду для окремих категорій справ.

Загальне позовне провадження застосовується для розгляду складних справ і забезпечує повний судовий процес. Спрощене позовне провадження призначене для справ незначної складності або тих, що потребують оперативного вирішення. Окремі категорії адміністративних справ розглядаються за спеціальними процедурами, що передбачають скорочені строки та особливий процесуальний порядок.

Таким чином, диференціація форм адміністративного судочинства забезпечує баланс між швидкістю розгляду та повнотою дослідження обставин, сприяє процесуальній економії та гарантує ефективний судовий захист прав, свобод і інтересів особи у публічно-правових відносинах.